

ВИКОРИСТАННЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ПРИ ФОРМУВАННІ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ 10-ГО КЛАСУ ЗНЗ

Орієнтирами у формуванні ораторської майстерності учнів-десятикласників вважаємо споконвічні поведінкові норми і характеристики людини (толерантність, шанобливе ставлення до співрозмовника, шляхетність, скромність, тактовність та ін.), усталені українські форми мовленнєвого етикету, що сприяють створенню сприятливого емоційного клімату в колективі й суспільстві.

Ефективність навчання риторики великою мірою залежить від розуміння суті форм, методів, прийомів, засобів навчання, правильного їх добору й ефективного застосування. Важливою умовою ефективності процесу навчання є вмiле поєднання різних методів. Високі результати, як свiдчить досвiд, дають комплексні цикли, до яких включено традиційні й інноваційні методи і форми.

Привертає увагу розроблена Р. Піоновою багатомірна система методів навчання, що ґрунтується на аналізі різних варіантів класифікацій, розроблених радянськими дидактами, досліджень литовських учених і власного досвіду. В її основу дослідниця поклала такі ознаки: дидактичні цілі й завдання, джерело знань і вмiнь, способи спiльної дiяльностi викладача i студентiв. Апробовані автором методи поділено на п'ять груп:

- теоретико-інформаційні методи навчання (усний цілісний виклад матеріалу, усний діалогічно побудований виклад (бесіда), розповідь, пояснення, дискусія, консультування, бригадний метод, аудіовідеодемонстрація);
- практико-операційні методи навчання (вправи, алгоритм, «роби так, як я», розв'язання задач, дослід, експеримент, педагогічна гра);
- пошуково-творчі методи навчання (спостереження, дослід, експеримент, сократівська бесіда, «лабіринт», «мозкова атака», «акваріум», бригадний метод, «думай, слухай, пропонує», творчий діалог, аналіз конкретних ситуацій (проблемних, звичайних, нетипових), інсайт, кейс-метод та ін.);
- методи самостійної роботи (читання (робота з підручником та іншими навчально-методичними посібниками), відеострічка, експертиза, розв'язання задач і проблемних ситуацій, дослід, експеримент);
- контрольно-оцінювальні методи (попередній екзамен, «ромашка», усний виступ, відповідь з місця, контрольна робота, дослід, вправа, програмовий контроль, тестування, опитування тощо) [2, с. 117-133].

Учень десятого класу стоїть за крок до виходу в майбутнє самостійне життя. Саме тому цей період є достатнім до часу закінчення школи, щоб оволодіти елементами ораторської майстерності.

На нашу думку, одним з найефективніших способів засвоєння ораторського мистецтва в школі є активне навчання. Вибір активних методів навчання ми мотивуємо орієнтуванням їх на розвиток пізнавального потенціалу особистості, здатності до навчання; необмеженими можливостями для самостійного використання учнями без спеціальної допомоги вчителя і здатністю впливати на мотивацію, ціннісні настанови, інтереси й потреби. Саме тому ми пропонуємо розглянути перелік наступних методів.

Метод аналізу ситуацій («Кейс-стаді», кейс-метод). Важливість кейс-методу вбачаємо у формуванні життєво необхідних навичок осмислення реальної життєвої ситуації, актуалізації оптимального комплексу знань, необхідного для розв'язання окресленої проблеми, що не має однозначного підходу. По суті це «метод аналітичної діяльності, спрямований на поглиблене розуміння реальних практичних ситуацій, що виникають у житті [9, с. 190]».

У виборі кейс-методу керуємося такими його перевагами:

Метод сприяє розвитку таких особистісних характеристик, як цілевизначення, сила волі, працьовитість, здатність конкурувати, пишномовність, активність, моральність, усвідомлення себе особистістю; таких навичок, як навички аналізу, навички роботи з інформацією тощо.

Найбільший ефект кейс-методу пов'язаний із розвитком працьовитості, практичних знань і навичок, а також здатності конкурувати в майбутньому у сфері професійної діяльності.

Робота у підгрупах і «заробляння» оцінки в процесі групової дискусії змушують учнів постійно працювати і водночас конкурувати між собою у процесі аргументації й обстоювання власних позицій.

Метод забезпечує імітацію творчої діяльності учнів із продукування відомого в науці знання, однак його можна застосувати й у процесі здобуття принципово нового знання, дослідження тих аспектів соціальної дійсності, які наукою ще не осмислені [9, с. 194-195].

Важливим і невід'ємним елементом кейс-методу вважають дискусію. Переваги надаємо таким її видам, як круглий стіл, безперервна шкала думок, ток-шоу, оцінювальна дискусія, форум, дебати, засідання експертної групи тощо. Теоретичні знання з проблем полемічного мистецтва допомагають учням почувати себе впевненіше, з інтересом вибудовувати будь-який вид суперечки, вміло користуватися принципами, правилами, прийомами, аналізувати роль опонента і свою.

Ситуаційна вправа, зорієнтована на прийняття рішення, має базуватися на реальному матеріалі, актуальному і цікавому для учнів. Макетуючи ситуаційну вправу, зважаємо на наявність її елементів (особа, яка приймає рішення (посада, роль); кількість учасників і відведені їм ролі; суть проблеми, що потребує розв'язання; основні елементи (варіанти рішень, що мають бути ухвалені); цілі, які ставить перед собою той, хто приймає рішення; джерела інформації; ілюстративні матеріали).

Кожна ситуація конкретизує певну мету (справедливо оцінити; визначити пріоритети; налагодити приязні стосунки у колективі; врахувати інтереси кожного тощо). У процесі обговорення і прийняття рішень багато важить аргументація, тому слід правильно зорієнтувати учнів у джерелах збору інформації. Кожна вправа потребує ретельно виписаного сценарію з погодженням зазначених вище моментів. Усі етапи супроводжуються методичними порадами вчителя, що сприяє підвищенню ефективності, заощадженню часу, створенню атмосфери довіри. Як найпоширеніші, виділяють методичні поради двох типів:

- запитання-завдання, роздані учням заздалегідь, щоб вони зосередились на головних проблемах ситуаційної вправи;
- поточні запитання, що ставить учитель у процесі обговорення в аудиторії [3, с. 22].

Таким чином, головним інструментом з'ясування істини і прийняття рішень є запитання, що «стимулюють процес колективного пошуку відкриттів». Практикою напрацьовано таку типологію запитань: спрямовані на пошук інформації («хто?», «що?», «коли?», «де?» тощо); аналітичні («чому?», «як?»); підбурювальні («чому?», «навіщо?»); дієві («що ви зробите, коли...?»); гіпотетичні («що..., якщо?»); прогнозів («що станеться, якщо...?»); узагальнювальні («які загальні ознаки...?») тощо [8, с. 146-147].

Не менш актуальним, на нашу думку, є використання ситуаційного навчання, а точніше педагогічних ігор. Найпоширенішим із видів даних ігор є рольова гра, імітаційна та гра, спрямована на організацію діяльності. Мета рольової гри – «визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід та почуття [5, с. 46-47]».

Таким чином, дидактичну гру розглядаємо не як поодиноке явище чи спосіб розвантаження, а як певну послідовність навчальних дій у процесі розв'язання завдань. Цей процес учені умовно поділяють на етапи.

Перший етап – підготовка до навчальних занять – передбачає збір, оформлення й оброблення необхідної інформації; вивчення початкової інформації, проведення інструктажу про майбутню гру, визначення учасників гри; об'єднання учнів у групи, призначення чи обрання керівників груп.

Наступний етап – побудова імітаційної моделі об'єкта майбутньої діяльності і розв'язання поставленого завдання. В основу завдання може бути покладена конкретна проблема, актуальність якої виявлена на уроках чи в позаурочний час.

З-поміж наявних функцій ігрової діяльності (розважальна, комунікативна, самореалізація, ігротерапевтична, діагностична, корекційна, міжнаціональної комунікації, соціалізації) відповідно до поставлених дидактичних цілей перевагу надаємо комунікативній, самореалізаційній, корекційній і соціалізаційній. Мотивація ігрової діяльності підвищується завдяки

добровільності, можливості вибору, духові змагальності, задоволення у самоутвердженні й самореалізації.

Г. Селевко у структурі гри як процесу бачить такі компоненти: ролі, взяті на себе учасниками; ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; ігрове використання предметів, тобто заміна реальних речей ігровими, умовними; реальні стосунки між учасниками; сюжет (зміст) – сфера дійсності, що умовно відтворюється у грі [1, с. 51].

Якщо умовою гри передбачено прийняття кількох остаточних рішень, доречно використати інтерактивну технологію колективного обговорення, що має назву «*Мозковий штурм*». Її мета полягає у спільному винайденні якомога більшої кількості ідей щодо проблеми упродовж обмеженого часу. Особливістю технології вважають новизну проблеми і відсутність готових рішень, високий рівень самостійності й творчої активності учасників, комплексний підхід до розв'язання проблеми. Технологія передбачає ретельну попередню підготовку і логічне обґрунтування прийнятих рішень, що посилює її ефективність, адже тренується не лише вміння слухати і взаємодіяти, але й мислити та аналізувати. Етапи гри традиційні: підготовка – генерація ідей – аналіз і оцінювання.

Суть «мозкового штурму» визначають такі загальні правила:

Дозволяється висловлювати будь-які ідеї, навіть найбільш фантастичні, неймовірні, несподівані, і в необмеженій кількості: що більше ідей, то краще.

Озвучені ідеї інших учасників можна довільно розвивати: комбінувати, видозмінювати, удосконалювати.

Процес надходження ідей має бути динамічний, неупинний.

Не варто намагатися одразу оцінити запропоновані ідеї.

Пропозиції не повинні піддаватися критиці.

Не відкидати ідею тільки тому, що вона суперечить загальній думці.

Під час обговорення проблеми має панувати спокійна, доброзичлива атмосфера [6, с. 147].

Формуванню навичок вільно, невимушено триматися перед будь-якою аудиторією сприяє гра «Мікрофон» як різновид загальногрупового обговорення проблеми. Особливість її полягає у наданні можливості кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію. Позитивним моментом цього виду вважаємо широке залучення учнів до обговорення, можливість звернути увагу на кожного учня, почути його міркування, дати відчуття себе поміченим і потрібним. Ефективним є поєднання «Мікрофона» з грою «Незакінчені речення», що дає змогу ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими. Такий підхід сприяє уникненню стереотипів, подоланню бар'єрів спілкування, збагаченню мовлення, навчає вільно висловлюватися стосовно запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити стисло й переконливо.

Наприклад, пропонуємо гру «Мікрофон». Кожен учень, який підходить до уявного мікрофона, висловлює своє бачення сенсу життя. Грі передує слово вчителя: *«Життя... Воно дивовижне, непередбачуване, гірке і солодке, одноманітне і барвисте, часом сумне чи радісне, але дивовижне й цікаве. А найголовніше (що дуже шкода) – дається один раз. А от чи усвідомлюємо ми, для чого приходимо в цей світ? Мабуть, не до кінця. Інакше, напевно б, виконували свій обов'язок ретельніше і чітко йшли до мети, а так часто плывемо за течією і думаємо, що ми вічні. Життя ж насправді – це справді велике диво! І саме нам випало щастя жити на дивовижній Землі. Тому треба цінувати кожну його хвилину, радіти сонцю і ранковій росі, вічним зорям у нічному небі, кожній квіточці, що прийшла у цей світ так само, як і ми; пташині, що виспіває хвалу життю радісно і невтомно. Ми то знаємо, що вона саме для цієї пісні, краси та радості і прийшла у світ. А для чого ми прийшли? Що кожен із нас повинен зробити? Цього, мабуть, ніхто з людей не відає точно. Та я знаю одне, і переконана в тому, що прийшли ми для добра, бо ми – люди».* Ось так розмірковує про життя українська поетеса Надія Красоткіна. Хтось про життя говорить високими фразами, хтось роздумує просто, вкладаючи у це слово буденний зміст. Ліна Костенко запитує: *«А що таке життя? Чи те, що переждалось? Чи все-таки життя – це те, що відбулось?».* Я зачитаю вам ще кілька висловлювань відомих людей про життя. Ось вони: 1. *Життя – це боротьба, а боротьба – це справжнє життя (Олена Теліга).* 2. *Життя – як н'єса в театрі: важливо не те, скільки вона триває, а наскільки добре зіграна (Сенека).*

А тепер, прошу, висловитись: то що ж таке – «життя»?

Дидактичні ігри на заняттях з риторики тісно пов'язуємо з методом моделювання і проблемним методом, чим стимулюємо практичний інтерес, поживляємо процес пізнання. Перевага ігор полягає в тому, що вони навчають норм мовленнєвого спілкування, забезпечують володіння комунікативними одиницями, ustalеними формами і зворотами, необхідними не лише для участі в діловій грі, а й у професійній мовленнєвій діяльності. У проведенні гри дотримуємося таких етапів:

Перший етап. Надання учасникам гри засобів (індивідуальна картка, дошка) із описом ситуації; осмислення ситуації, усвідомлення суті проблеми, визначення власної позиції та пошуки шляхів розв'язання.

Другий етап. Розподіл на малі групи (4-5 осіб) і колективна робота: обмін думками з кола питань, що становлять основу кейсу; діалогове спілкування, пошуки консенсусу і єдиного підходу до розв'язання проблеми (можливе застосування «мозкового штурму», діалогу, полілогу, дискусії, що дає змогу виявити інтелектуального лідера, спроможного донести власне бачення виходу із ситуації і переопанати інших у перевагах пропонованого підходу).

Третій етап. Спільне обговорення всіх пропозицій під керівництвом учителя за задалегідь погодженим сценарієм (наприклад, кожна група почергово висловлює свою точку зору щодо окреслених проблем; учитель, залучаючи до обговорення якомога більше учнів, стимулюючи різноманітність точок зору, творче доповнення (домислювання) окремих моментів, готується до підсумків і оцінювання їхньої діяльності). Упродовж розмови вчитель не дає категоричної оцінки відповідям – будь-яке висловлювання сприймається як припустиме (можливе).

Теми ігор для формування ораторської майстерності можуть бути, наприклад, такі: «Знайомство», «Мистецтво компліменту», «Привітання з днем народження», «У нас сьогодні гості», «Батьківські збори», «Виступ на учнівських зборах», «У кабінеті директора школи» тощо. Практика підтверджує ефективність тренувальних вправ, що готують учнів до самої гри і певної ролі, доцільність застосування на уроках «риторичних розминок», які по суті є елементом ігор: «Приверни до себе увагу», «Створи словом гарний настрій», «Почни ранок із компліменту», «Правильно інтонуй», «Зобрази словом і жестом», «Звернися з проханням», «Відрекомендуй гостя», «Постав запитання», «Що я бачу за вікном» тощо.

Корисним вважаємо проведення дебатів. Від інших видів евристики (дискусії, диспуту, полеміки) їх відрізняє «розробленість процедури суперечки, що ставить учасників перед необхідністю виявити не тільки гостроту розуму, але й висловлюватися емко, лаконічно, стежити за лімітом часу [7, с. 152]».

Готуючи учнів до участі у дебатах, пропонуємо для засвоєння типові фразові початки для побудови виступу: «А суть справи полягає у ось у чому...», «Пропоную поглянути і порівняти...», «Щодо моїх пропозицій, то я б їх сформулювала таким чином...», «Будемо відверті...», «Як приклад наведу таку історію...», «Думаю, доречно запропонувати поважній аудиторії добірку таких фактів...», «На підтвердження своєї думки наведу приклад...», «Хіба не заслуговує похвали...», «Ще один важливий нюанс...», «Важко не погодитися з тим, що...», «Найменше зараз хотілося б говорити про...», «Не хотів би бути сприйнятим неправильно, однак...», «А тепер про все по порядку...», «Ну ось ми і підійшли до відповіді...», «Підсумовуючи, зазначу...», «Дозволю собі звернути увагу на той факт...», «При розгляді цієї проблеми як би на не збитися на односторонність у її оцінюванні...», «Зізнаюся відверто...», «Скажете, що вам ніколи не доводилося...», «Скажу прямо: я б не спрощувала значення цієї проблеми...», «Тепер стосовно...», «Що прийнято робити у таких випадках? А ось що...», «Я не буду говорити ні про..., ні про..., це не входить у мої плани. Приверну Вашу увагу до незначної, на перший погляд проблеми...» тощо.

Отже, на нашу думку, одним з найефективніших способів формування риторичної компетенції десятикласників в ЗНЗ є форми і методи активного навчання, про яке ми повідомили вище. Вибір цих форм та методів навчання ми мотивуємо із орієнтуванням їх на розвиток пізнавального потенціалу особистості, здатності до навчання; необмеженими можливостями для самостійного використання учнями без спеціальної допомоги вчителя і здатністю впливати на мотивацію, ціннісні настанови, інтереси й потреби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громовий В. Мистецтво живого слова. Посібник із сучасної риторики для старшокласників та студентів. Кіровоград, 1999. 198 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К. : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Косянчук С. Деякі аспекти вивчення проблеми формування риторичних умінь старшокласників // Укр. мова і літ. в шк. 2009. № 1. С. 22-26.
4. Лучкань Н. О. Вивчаємо риторику // Пед. пошук. 1996. № 2. С. 14-15
5. Риторика : навч. посіб. / Г. І. Гамова, Л. С. Загребельна, Т. В. Ковальова та ін. ; за заг. ред. П. О. Редіна. Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ "Magіstr", 2002. 228 с.
6. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : [учеб. пос. для пед. вузов и ин-тов повышения квалификации]. М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
7. Симоненко В. Д., Фомин Н. В. Современные педагогические технологии : учеб. пос. Брянск : БГПУ, 2001. 395 с.
8. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика. Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. К. : Центр інновацій та розвитку, 2001. 256 с.
9. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (case study) та його навчальні можливості // Глобалізація і Болонський процес : проблеми і технології : моногр. К. : МАУП, 2005. С. 173-199.

Німець Надія

Науковий керівник: доц. Синоруб Г. П.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРЕСА: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

За сучасних умов інформаційні відносини набувають дедалі більшого значення в усіх сферах життя суспільства. Це обумовлює увагу до формування інформаційного простору, спрямованого на зміцнення української державності і всебічний розвиток громадянського суспільства. Саме гармонійне поєднання державних (національна безпека) та суспільних (свобода слова) елементів повинні з часом викристалізувати національний інформаційний простір продержавної орієнтації, в якому достатньо велике значення займає військова преса і журналістика.

Розвиток військової журналістики та військових ЗМІ неодноразово привертав увагу науковців. Останнім часом наукові студії конкретизовано у напрямку формування типології сучасних військових видань, отже, є підстави говорити про створення теоретичного підґрунтя у сфері дослідження військової преси (С. Горевалов, С. Кость, Г. Кривошея, О. Позняков, О. Покотило, В. Посмітна, С. Сегеда, П. Федоришин та ін.).

Однак, вважати всі проблеми, що стосуються військових видань, зокрема тих, які з'явилися під час збройного конфлікту на Сході України, остаточно розв'язаними ще зарано. Військові видання мають неабиякий вплив на аудиторію з високою пасіонарністю – військових, ветеранів, людей із активною громадянською позицією. Проте, закономірності та тенденції розвитку військових ЗМІ з часу початку конфлікту на Сході України майже не вивчалися науковцями, тому вважаємо дослідження цих питань надзвичайно актуальним.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад військової преси та її розвитку в сучасних умовах.

З 2014 р. в Україні надзвичайно затребуваними є матеріали та видання, зміст яких пов'язаний із військовим конфліктом на Сході України. У ході антитерористичної операції (АТО), яку в 2018 р. було перейменовано на Операцію об'єднаних сил (ООС), загинули сотні українців, відтак всі події, що відбуваються на Сході України, новини із зони АТО/ООС не просто цікавлять, а дуже гостро й активно сприймаються усім населенням України. Така ситуація посприяла розвитку військових видань.

Українська військова преса зародилася в системі постійного інформаційно-виховного впливу, у специфічному за своєю організацією та життєвим укладом армійському середовищі [8, с. 179]. За час свого становлення військові видання пережили періоди занепаду й піднесення. В процесі розвитку українська військова журналістика, формуючи своє, властиве тільки їй обличчя, водночас збагачувалась досвідом світової прогресивної журналістики.